

Attila Imre: An Introduction to Translator Studies

(Braşov: Universitatea Transilvania din Braşov. 2020. 218 p.)

Recenzióink tárgyát egy nem szokványos fordításelméleti monográfia képezi, amelynek szemlélete eltér a transzlatológiában korábban ismert és alkalmazott könyvekétől. Ez az eltérés a fordításról való gondolkodás folyamatának értelmezésében mutatkozik meg. A könyv újszerűségét az adja, hogy míg a korábbi kutatásokban a fordítási folyamat középpontjában elsősorban a szövegek fordítása állt (amelynek során a fordítók valamiféle ekvivalencia létrehozására törekedtek), addig az új kutatási terület a fordítási folyamatba eddig is bevont, de a hagyományos nyelvészeti fordításelméletben kevésbé kutatott komponens, az agentnek nevezett fordító különböző tevékenységeire fókuszál a társadalmi környezettel való kapcsolatában. A Chesterman (2009) által használt ügynök (agent) szót azonban érdemes pontosítani, vagyis a fordítási folyamat irányítóját célszerű továbbra is fordítónak nevezni, hiszen fő feladata a fordítás elkészítése, amelyet az ügynöki tevékenység csak kiegészít. Imre Attila utal rá, hogy könyve szemléletmódja nem egyedülálló, hiszen a 21. században egyre többen (pl. Hu, 2004; Cook, 2015) állítják a fordítót mint nyelvi szolgáltatót a fordítási folyamat középpontjába. A szemléletváltást a könyv címe is jól tükrözi, hiszen a szerző a nyelvész kutatók által leginkább ismert és elfogadott „translation studies” helyett a „translator studies” megnevezést használja.

A könyv szerzője a fordítást nyelvi ipari szolgáltatásként értelmezi, amelyben a fordítónak az eredményesség érdekében nemcsak biztos nyelvismerettel, hanem olyan kompetenciákkal is rendelkeznie kell, amelyek alkalmassá teszik a megváltozott társadalmi környezet által elvárt célok végrehajtására. Megjegyezzük, hogy ez a fajta megközelítés nem idegen a hagyományos fordításelméleti szakirodalomban sem, hiszen korábban is találkozhattunk hasonló felvetésekkel, pl. az ún. skoposelméletben (vö. Vermeer, 1994). E szerint a fordítás olyan tevékenység, amelyben a központi szerepet a forrásnyelvi szöveg (SL) célja jelenti, azaz a fordító megbízója által elérni kívánt cél, amelyet természetesen sok más tényező is befolyásol. Ez a gondolat már Nordnál is megjelenik (1993), ő azonban a skopos helyébe a fordítói megbízást helyezi. Szerinte a fordítói megbízás határozza meg, hogy milyen elvárásoknak kell megfelelnie a fordítási folyamat végeredményének, a célnyelvi szövegnek. Ehhez hozzátehetjük az itt bemutatott könyvben foglalt ismeretében, hogy a fordítói megbízást számtalan további tényező befolyásolhatja, amelyek az aktuális társadalmi követelményekből, illetve közvetlenül a megbízói követelményekből természetesen következnek (vö. Joó, 2005: 49, Lőrincz, 2007: 25, Simigné Fenyő, 2006: 166–167).

Az egyetemi fordítóképzésben kiválóan alkalmazható szakkönyv létrejöttét a szerző szerint a következő szempontok indokolják:

1. A fordítás iránti kereslet a korábban megszokott területek (pl. az irodalmi, valamint más kulturális szövegek) fordítása felől a változó társadalmi keresletnek megfelelően az ipar, a kereskedelem és a szórakoztatás irányába fordult el.

2. Az információs technológiai forradalom megnövelte a fordítások iránti igényeket.

3. A fordító szakembereken kívül sok nem szakember, laikus is fordít, de az interneten hozzáférhető fordítói programok segítségével lefordított szövegek színvonala általában hagy maga után kívánnivalót, ezért nem felel meg a speciális követelményeknek.

4. A fordítások elkészítésekor a minőségbiztosításra és értékelésre is nagy hangsúlyt kell helyeznie a fordítónak, így átértékelődnek a fordításokkal szemben állított korábbi követelmények is.

A szerző a fordítás kérdéseivel is a fordító szemszögéből foglalkozik, bár röviden érinti a hagyományos nyelvészeti fordításelmélet (a nyelv, a kommunikáció, a kultúra) alapkérdéseit, helyenként vitába szállva azokkal, mivel más a megközelítési módja. Nem kíván azonban alapvető hagyományos terminológiai kérdésekbe bocsátkozni. Imre Attila a fordítást mint tevékenységet (és természetesen a fordítás eredményeképpen létrejövő szöveget is) új megvilágításba helyezi, amelynek a tágabb értelemben vett kultúra fogalmának kell megfelelnie.

Az 1. fejezet elején a fordítás definícióját vizsgálva, különböző elméleteket ütköztetve a szerző megállapítja, hogy ez a – különböző elméletekben gyakran szubjektív megítélés alá eső – fogalom annyira összetett, hogy át kell értékelnit. A fordítási definíciók kapcsán rámutat, hogy a különböző elméletek tanúsága szerint sokszor maguk a tudósok sem értenek egyet a fordítás célját, körülményeit illetően, ezért szükség van különböző ernyőfogalmak bevezetésére (pl. a könyvben a nyelvi szolgáltatások), emellett pedig a 21. századi információs-technikai forradalom is új fogalmak megalkotását tette szükségessé (pl. gépi fordítás – Machine Translation: MT, géppel támogatott fordítás – Computer-assisted Translation: CAT stb.).

A szövegek megfeleltetésének kérdéséről szólva megállapítja, hogy a forrás- és célnyelvi szövegek ekvivalenciája a 20. századi fordításelméletekben központi helyet foglalt el. Kiemel néhány ekvivalenciaelméletet, végül Albert Sándor (2011: 599) érvelését megerősítve megállapítja, hogy a megrendelők, ügyfelek igényei, elvárásai a legfontosabbak, de alapfeltétel a forrásnyelvi szöveg megértése és korrekt célnyelvi megformálása is, hiszen végső soron az ekvivalenciát a fordítói tapasztalatok hozzák létre. Megjegyezzük, hogy már Gideon Toury (1980) is megállapította, hogy a szövegek megfeleltetési viszonya

nem minden esetben azonos, nagymértékben függ attól, hogy milyen szövegtípushoz tartozik a lefordítandó szöveg, ennek megfelelően különböző típusú egyenértékűségi viszonyok határozhatók meg (adequacy, appropriacy, acceptability). Imre Attila Venutira (2000: 470) hivatkozva írja, hogy a szövegfordítások alapvető kritériuma a célkultúrában való elfogadottság, hiszen a 21. századot jobban érdeklik a pragmatikus szempontok, mint az elméletiek. Így válik a fordítás ipari szolgáltatássá, amely az új termékek megismertetésének és eladásának szolgálatában áll.

A szerző részletesen foglalkozik a kultúra, a kommunikáció, a nyelv és a fordítás kapcsolatával, mivel minden kommunikáció szoros kapcsolatban van az érintett kultúrával. A korábbi felfogásokból hiányolja a kultúra és a nyelv kapcsolatának hangsúlyozását, amely a kultúrába ágyazott fordítások eredményességének alapvető feltétele. Ezzel kapcsolatban több szerzőt is idéz a szakirodalomból, pl. Armstrongot (2005: 1), aki szerint a nyelv nagyobb részt kulturális gyakorlat. A fordítóktól a kulturális gyakorlat művelése kulturális kompetenciát is követel, amely akkor is fontos eleme a fordító által irányított fordítási folyamatnak, ha a kultúra fogalma maga változik.

Külön alfejezet foglalkozik a nyelv erejével, megjegyezve, hogy különböző nézetek ütköznek arról, hogy milyen kapcsolat van a nyelv és a fordítás között. A szerző megállapítja, hogy a fordító az a személy, aki összekapcsolja a nyelvészetet és a fordítást, tehát mediátor szerepe van. Idézi Robinsont (2003: 142), aki szerint a fordító nem szavakat, hanem a szavak által végrehajtott tetteket fordítja le, ezzel a fordítási pragmatikára helyezve a hangsúlyt. Rámutat, hogy a nyelvet ma leginkább a gazdasági érdekek irányítják, és az a nyelv lesz a népszerűbb, amelyet a gazdaságilag erősebb országokban beszélnek. Nagy szerepe van ebben az internet által megnyitott új virtuális kommunikációs tereknek. A szerző a fejezet további részében azt vizsgálja meg, hogyan érheti el a fordító a fordítás látszólagos lehetetlensége ellenére azt, hogy az általa mint mediátor által létrehozott fordítás megfeleljen a megbízói elvárásoknak és adekvát legyen a forrásnyelvi szöveggel.

A fordítás és a technológia című alfejezetben arról az új technológiai forradalomról olvashatunk, amelyet a 20. század végén a számítógépek elterjedése váltott ki. A fordítások szövege multimediális környezetben jelenik meg, képekkel, videóval és hangeffektusokkal együtt, ami a fordító számára egyértelműen azt is jelenti, hogy a fordítások készítésekor használnia kell a technikai eszközöket. A szerző utal Snell-Hornbyra (2006: 133), aki kimutatta, hogy a technikai szövegek a szakszövegek 75%-át teszik ki, ami új utakat és egyben kényszert is jelent a fordítók számára az IT-eszközök használatában.

Mivel a technika befolyásolja a fordítást, így a fordítás fogalmának újragondolása is szükséges. Korábban csupán nyelvi vagy nyelvi alapú fordítási definíciók születtek, azonban itt az ideje átgondolni a multimédia alapú fordítási

fogalmat, és egyben a fordítási folyamat egész rendszerére vonatkozó terminológiát is. A fordítógépek elterjedésével, amelyek az ember irányításával végzik a fordítást, már nemcsak egyéni vagy csoportos fordításokról beszélhetünk, hanem egy teljesen új iparágról, a fordítóiparról, amelyben a 20. században megszokottól eltérően a fordítók szerepe is teljesen megváltozott: kezelniük és irányítaniuk kell a fordítói folyamatot végző technológiákat. A fordítói programok használata ma már nemcsak a szakemberek, hanem a laikusok számára is elérhetőbbé vált (pl. Google-fordítók).

A könyv 2. fejezete a fordítói menedzsmentről szól. Mivel a nyelvi ipar növekedésével egyre több fordítót alkalmaznak, így a szakirodalomban is újra felvetődik az a kérdés, hogy milyen kihívások előtt áll a fordító (Cook, 2015). A fordító kilétének meghatározása során a legtöbb szakember és laikus egyetért abban, hogy a fordító olyan szakember, aki egyik nyelvről a másikra fordít, munkáját pedig a számítógép segíti.

A szerző a fordítókat két nagy csoportra osztja: az elsőbe az alapvetően irodalmi művekkel, a másodikba pedig a különböző szakszövegekkel foglalkozó szakemberek, illetve laikusok tartoznak. A fordítók státusukat tekintve is többfélék lehetnek: van, aki főállásban, szabadúszó egyéni vállalkozóként, másodállásban vagy csak kedvtelésből fordít, végezetül pedig vannak az ún. területfüggetlen fordítók, mint pl. a nyelvtanárok, akiknek inkább a fordítás tanítása a feladatuk.

A könyvben szó esik a fordítók munkaköri leírásáról is. A nyelvi globalizáció és az egyéb ipari ágazatok mellett a szórakoztatóipar megjelenése tovább differenciálta a korábban meghatározott fordítói követelményeket, így a nem kulturális szövegek fordítása mellett is nagy szükség van kulturális tudásra, hiszen a piacon többnyelvű termékleírások is kellenek. A fordítást megelőző és követő különböző, az értékesítéssel kapcsolatos feladatokat sokszor a fordítónak magának kell elvégeznie, azaz projektmenedzserré is kell válnia, tehát mint vállalkozóhoz kell hozzá közelíteni. Bár sokan úgy gondolják, hogy a piacnak nem szabadna befolyásolnia a fordítást, a fordító mégsem kerülheti meg azt. A fordítás ugyanis mindig üzleti termék is, amely bizonyos célt szolgál a megbízástól függően. Becslések szerint a megbízások 75%-át a szakfordítások alkotják, míg az irodalmi fordítások aránya csupán 1%. A fordítóiparnak más üzleti tevékenységekhez hasonlóan állandó ügyfelekre is szüksége van.

A fordítói kompetencia című alfejezet különösen hasznos része a könyvnek. A fordítói szakma sokféle és sokszor speciális kompetenciákat követel meg a fordítótól, ami mindig magába foglalja a nyelvi és kulturális kompetenciát is, kiegészítve technikai és szakmai tudással. Újabban az interperszonális kompetencia is fontossá válik, amely a fordító személyiségéből adódik, és amelyet folyamatos önképzéssel lehet megszerezni csakúgy, mint a

konfliktuskezelési kompetenciát és a vállalatvezetési készségeket. A szerző a fordítás során a következő kompetenciákat tartja fontosnak:

1. A nyelvi kompetencia (linguistic competence) keretében számos ismeret birtoklására lehet szükség: pl. szakmai munkanyelv; technikai készségek (pl. hardverek és szoftverek alkalmazási készsége); bizonyos speciális területeken az emberekkel való bánásmód stb. Ennek a kompetenciának a megszerzéséhez nem árt, ha speciális szakirányt is elvégez a fordító, hogy követhesse nemcsak a tevékenységével kapcsolatos szakmai trendeket, hanem a szakterminológiát is. Az anyanyelvi kompetencián belül a következő alkompetenciákat emeli ki: a) anyanyelvre való fordítási kompetencia (translation into native language); b) kétnyelvűség (bilingualism); c) kulturális kompetencia (cultural competence); d) szakmai kompetencia (domain competence).

2. A kutatási kompetencia (research competence) ötvözi a kutatást, az információszerzést és a -feldolgozást, ez szükséges továbbá a forrásnyelvi szöveg tartalmának megértésén kívül az adekvát célnyelvi szöveg létrehozásához is.

3. A technikai kompetencia (technical competence) állandó megújulást követel a fordítótól, mivel a technika folyamatosan változik, ezért a fordítást támogató újabb IT-eszközök nyomon követése nélkülözhetetlen.

4. A fordítási kompetencia (translation competence) fontos ernyőfogalom, amely a legjobban tükrözi a fordító mint közvetítő fogalmát (vö. Simigné Fenyő, 2006).

A szerző szerint a fordítónak mint nyelvi ipari szolgáltatást végző személynek a tevékenységében az eddigieknél sokkal nagyobb szerepe van a szakmai kompetencián kívül az egyéb kompetenciáknak: elengedhetetlen pl. az alapvető nyelvismereten kívül az adott szakterület nyelvi regiszterének, az ITK-eszközök használati szintű kezelésének, valamint a különböző fordítói rendszereknek az ismerete, illetve az ezek segítségével készült fordításokkal szembeni valós információk vagy tévhitek kezelése stb.

Külön alfejezet foglalkozik a fordítói önmenedzseléssel, amelynek Imre Attila szerint mindennapos tevékenységnek kellene lennie. A sikeres vállalkozásindítás ugyanis megfelelő piackutatással jár, melynek során meg kell határozni a keresletet, a befektetéseket és a várható hozamot (vö. Hemera, 2008: 3), mivel ezek ismerete nélkül könnyű kudarcot vallani. Az önmenedzselés egyik fontos lépése az önreklámozás, mivel a reklám a modern élet mindenütt megjelenő jellemzője (Snell-Hornby, 2006: 135), amely a globalizáció korában szorosan kapcsolódik a fordításhoz is.

A 3. fejezet a szerződések és kapcsolatok – cont(r)acts – menedzselésének kérdésével foglalkozik, és az ügyfelekkel való megfelelő kommunikáció fontosságát hangsúlyozza.

A fordítói státusz kérdéseiről a 4. fejezetben ír a szerző. A fordítók státusza nem túl magas, mivel sokak szerint a fordítás nem tekinthető komoly üzleti tevékenységnek. Fordítóként valóban aligha lehet meggazdagodni, de a megbízhatósághoz, a szakmában való részvételhez és az etikához kapcsolódó szakmai büszkeség, integritás és önbecsülés nagyon fontosak. Robinson ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy a magas fizetés csak akkor okozhat örömet, ha a munka is azt okoz (2003: 24). Sajnos a képzetlen fordítókat szinte lehetetlen kizárni a munkaerőpiacról, így a lehetséges ügyfelek gyakran csak az ár alapján döntenek, és nem körültekintően választanak fordítót, ez pedig a minőség rovására megy.

A könyv 5. fejezete a fordítás etikai vonatkozásairól szól. A fordítói etikai kódex legfontosabb elemei a szöveg fordításának alapelveivel, illetve a partnerekhez való viszonyulással kapcsolatosak. A fordító legfontosabb feladata az egészséges egyensúly megtalálása a forrás- és célnyelvi „szöveghűség”, a célnormák és az ügyfél elvárásai között. Mivel szolgáltatást kínál, az általa lefordított szöveg terméké válik, így a fordítót ügyfeleivel szemben olyan írott és íratlan szabályok is kötik, mint a minőségbiztosítás, a határidők betartása stb.

Nagyon hasznosnak tartjuk az első fejezet elején a rövidítések és betűszók jegyzékét, amely a könyv minden fejezetében segíti az olvasót a tartalomban való eligazodásban. A könyv gazdag szakirodalmi jegyzéket és tárgymutatót, mellékletként különböző, a fordító munkájához tartozó dokumentumokat tartalmaz.

A könyvet a fordítóképzés olyan alaplívénak tartjuk, amelyben minden olyan lényeges kérdést érint a szerző, amelyre a szakfordítónak a fordítás mint vállalkozói tevékenység sikeres végzéséhez szüksége van.

Irodalom

- Albert S.** (2011) „A fővényre épített ház” *A fordításelméletek tudomány- és nyelvfilozófiai alapjai*. Budapest: Áron Kiadó.
- Armstrong, N.** (2005) *Translation, Linguistics, Culture. A French-English Handbook*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Chesterman, A.** (2009) The Name and Nature of Translator Studies. *Hermes – Journal of Language and Communication in Business* 42. pp. 13–22.
- Cook, G.** (2015) *Translation in Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Hemera, A.** (2008) Translation as a business. *MultiLingual* October/November. pp. 3–6.
- Hu, G.** (2004) „Translator-centeredness” Perspectives. *Studies in Translatology* 12/2. pp. 106–117.
- Joó E.** (2005) Fordítás vagy kulturális transzfer. In: Dobos Csilla et al. (szerk.) „Mindent fordítunk és mindenki fordít”. *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben. Klaudy Kinga barátai. Könyvprofesszor dr. Klaudy Kinga tiszteletére*. Bicske: SZAK Kiadó Kft.
- Lőrincz J.** (2007) *Kultúrák párbeszéde*. Pandora Könyvek 10. Eger: Líceum Kiadó.
- Nord, Ch.** (1993) *Einführung in das funktionale Übersetzen*. Tübingen: Francke.
- Robinson, D.** (2003). *Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation* (2nd ed.). Routledge.
- Snell-Hornby, M.** (2006). *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?* Benjamins Translation Library 66. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

- Simigné Fenyő S.** (2006) *A fordítás mint közvetítés*. Miskolc: STÚDIUM.
- Toury, G.** (1980) *In search of a theory of translation*. Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv: Tel Aviv University.
- Venuti, L.** (1993) Translation as cultural politics: Regimes of domestication in English. *Textual Practice* 7/2. pp. 208–223.
- Vermeer, H. J.** (1994) *A Skopos Theory of Translation*. Heilderberg: TEXTconTEXT.

LŐRINCZ JULIANNA
Eszterházy Károly Egyetem, Eger
Selye János Egyetem, Komárom
jel2ster@gmail.com

LŐRINCZ GÁBOR
Selye János Egyetem, Komárom
lorinczg@uj.ssk